

АНОТАЦІЯ

Нестерова М.І. Інституційні чинники свободи совісті і віросповідань на прикладі Казахстану та України. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії у галузі знань 03 Гуманітарні науки за спеціальністю 031 Релігієзнавство. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Міністерство освіти і науки України. – Київ, 2023.

Наше сьогодні характеризується двома основними тенденціями – з одного боку, ми можемо говорити про процес секуляризації, з іншого – про процес актуалізації релігійності, певне релігійне протистояння, яке ми спостерігаємо і можемо прослідкувати у XXI столітті. Сьогодні більш різкими постають міжцивілізаційні протиріччя, що мають принциповий характер й які обумовлені етнічними й конфесійними характеристиками країн і міжнародних спільнот.

У сучасному світі ми можемо спостерігати загострення релігійних та етнічних конфліктів, а також випадки порушення прав людини через обмеження свободи совісті та свободи віросповідання. Аналіз інституційних чинників у Казахстані та Україні може допомогти зрозуміти як країни впорядковують свої законодавчі та інституційні механізми для забезпечення цих свобод.

Фактори релігійного життя українського суспільства, в цілому й окремих людей, зокрема, слід урахувувати в процесі формування як зовнішньої, так і внутрішньої політики. Справа полягає в тому, що в Україні існує багато конфесій і при формуванні внутрішньої політики слід рахуватися з інтересами всіх їх представників. Окрім того, саме у XXI столітті в Україні поширюються нетрадиційні релігійні рухи, серед яких можна виявити достатню кількість рухів і сект деструктивного плану. Беручи до уваги настрої та діяльність релігійних груп, варто приділити більше уваги питанням забезпечення інституційних чинників свободи совісті та віросповідань і здійснивши певне

порівняння з Республікою Казахстан, це допоможе краще виявити та впровадити рекомендації для забезпечення підтримки щодо питань свободи совісті та свободи віросповідань. Обидві країни, Казахстан і Україна, є учасниками різноманітних міжнародних організацій і підписантами міжнародних конвенцій та декларацій, включаючи ті, що стосуються прав людини. Забезпечення свободи совісті та віросповідань відповідає їхнім зобов'язанням перед міжнародною спільнотою. Україна веде політику європейської інтеграції, що передбачає гармонізацію законодавства з європейськими стандартами, включаючи норми щодо свободи совісті та віросповідань.

Останні роки характеризуються тим, що до питань свободи віросповідань, релігійної безпеки починають звертатися як релігієзнавці, так і представники інших сфер наукового знання. Зокрема, активно досліджувалися філософські, соціальні, політичні, культурні аспекти зазначеної проблеми. Окрім того, найважливішим аспектом створення інституції релігійної безпеки є її юридично-правовий зміст. Сам термін «релігійна безпека» й дотепер не має усталеного визначення. В усі часи виникали загрози для національної безпеки нашої держави. Це – зовнішня агресія та порушення кордонів, злочинність, неефективність управління та ін. У сучасності існують конкретні загрози національній безпеці України, релігійній безпеці, існуванню нашої держави як такої. У зв'язку з політичними змінами, які відбуваються як в Україні, так і в Казахстані, питання свободи совісті і віросповідань може стати ключовим елементом формування нового політичного, соціокультурного та правового ландшафту.

Теоретико-методологічну основу дослідження процесу формування релігійної безпеки як інституції, інституційних чинників свободи совісті та віросповідань в Україні та Казахстані становлять праці таких відомих українських дослідників, як А.Колодний, Є.Харьковщенко, О.Предко, Л.Филипович, Л.Конотоп, І.Кондратьєва, М.Бабій, В.Єленський, Т.Гаврилюк представників різноманітних закордонних напрямків і шкіл, зокрема

Е.Вілсона, С.Керрі, М.Тадроса, С.Уми, Х.Казанови та ін. Питання трансформаційних перетворень у їх взаємодії з різноманітними інституціями стали об'єктом досліджень таких відомих українських вчених як: А. Гальчинський, В.Геєць, Л.Дротянко, Л.Кістерський, А.Конверський, С.Мочерний, А.Поручник, О.Рогач, А.Румянцев, А.Філіпенко та ін.

Ґрунтовні дослідження зазначених та інших учених створили базис для теорії, методики дослідження сутності нових релігійних взаємовідносин, але проблема їх інституційного забезпечення, подальшого розвитку та функцій у трансформаційних процесах сучасної України й Казахстану, залишається недостатньо дослідженою. Окрім того, всупереч значній кількості та глибині досліджень, існує низка невирішених питань у контексті інституційних чинників забезпечення свободи віросповідань, оптимізації їх інституційного забезпечення у зв'язку з трансформаційними перетвореннями та роллю держави в цих процесах, їх функціонування в сучасному соціокультурному просторі України.

Зокрема, це проблемне поле потребує подальшого аналізу в контексті взаємодії глобальних, регіональних та національних інституційних механізмів.

Вагомість зазначених проблем, їх актуальність та необхідність вирішення зумовили вибір теми дисертаційної роботи, логіку і структуру дослідження.

Метою дисертаційної роботи є наукове обґрунтування концептуальних засад побудови і структурної трансформації інституційних чинників свободи віросповідань в Казахстані та Україні.

Відповідно до окресленої мети в дисертації визначені наступні конкретні *завдання*:

- визначити зміст та напрями генези концептуалізації теоретичних підходів до проблеми інституційних чинників свободи совісті та віросповідань;

- поглибити розкриття методологічних засад та мотиваційних складових інституційних чинників реалізації свободи совісті та віросповідань;

- структурно та змістовно розкрити трансформаційні зміни й еволюцію взаємовідносин держави й різних конфесій в Україні та Казахстані;
- виявити взаємовплив інституційних чинників та динаміку змін у релігійному житті сучасного українського соціуму;
- розкрити особливості релігійного життя в Казахстані та Україні;
- обґрунтувати напрями вдосконалення інституційних чинників свободи віросповідань в Україні через порівняльний аналіз з Республікою Казакстан;
- розкрити виклики і загрози забезпечення релігійної безпеки під час кризових станів в обох країнах.

Об'єкт дослідження – процеси реалізації свободи совісті та віросповідань в умовах глобалізації.

Предмет дослідження – система інституційних чинників реалізації свободи віросповідань в Казахстані та Україні.

Об'єкт і предмет дослідження зумовили вибір теоретико-методологічних засад і методів його проведення. Основою методології дослідження є теоретична спадщина світової та вітчизняної релігієзнавчої думки. При написанні дисертації використано низку, як загальнонаукових, так і спеціальних методів дослідження: метод аналізу та синтезу, історичний метод, системний, логічний та діалектичний методи для дослідження генези концептуальних підходів до проблеми інституційних чинників як таких, метод порівняльного аналізу. Слід зазначити, що в якості саме загальнонаукового методу було виділено діалектичний метод, який й дозволив дослідити основи як забезпечення, так й реалізації свободи віросповідань в українському соціумі в динаміці, а також в органічній взаємопов'язаності з політичними, соціальними, культурними процесами. Діалектичний метод у єдності з компаративним й дозволили виявити ті протиріччя, що обумовлені національною специфікою України, а також розкрити смисли та зміст конституційно-правничих відносин в нашій країні та Казахстані.

Основну інформаційну базу нашого дослідження складають Конституції і закони України та Казахстану, міжнародні нормативно-правові документи у сфері релігійної думки. Як основні та додаткові джерела інформації, для написання даного дослідження, використано теоретичні та методичні розробки вітчизняних і зарубіжних науковців, наукові публікації автора, матеріали міжнародних та всеукраїнських наукових конференцій.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у вирішенні актуального науково-прикладного завдання, а саме в обґрунтуванні концептуальних засад побудови і структурної трансформації інституційних механізмів державно-конфесійних відносин, зокрема в Україні й Казахстані, адекватних новим умовам і викликам сучасного періоду. Нові й найбільш суттєві положення, отримані автором висвітлюються у наступних позиціях:

уперше:

- розкрито і доведено, що, на відміну від наявних досліджень, концептуальні сучасні інституційні механізми являють собою результат генези теоретичних підходів, практична реалізація яких сформувала суперечливу, внутрішню структуровану систему інститутів різного (одиничного, особистого та загального) рівня. Державно-конфесійні відносини, інституційні чинники забезпечення свободи совісті та віросповідань розглядаються автором як стан захищеності особистості, соціуму й держави від зовнішніх й внутрішніх загроз у сфері релігії, для реалізації конституційної стабільності, забезпечення релігійної безпеки й розвитку країни;

удосконалено:

- диференціацію понять «інститут» й «інституція»;

- принципи забезпечення реалізації свободи віросповідань в Україні через порівняння з релігійною ситуацією в Казахстані: правничий принцип; принцип дотримання всіх прав і свобод людини і громадянина; принципи забезпечення релігійної безпеки;

- усвідомлення сучасних взаємовідносин держави і різних конфесій в Україні як «соціальне партнерство», тобто йдеться про взаємовигідне співробітництво з урахуванням принципу взаємної незалежності, а також з урахуванням норм щодо проведення певних релігійних заходів; про сумісне святкування певних подій релігійного плану; про взаємовигідну співпрацю у сфері виховання, освіти та науки, в галузі охорони здоров'я та ін.

- усталеність сфери релігійного життя України – це певна гарантія її соціальної безпеки. Йдеться про збереження конституційних прав громадянина України, суверенітету й цілісності території української держави, непорушність конституційного устрою країни в цілому;

набули подальшого розвитку:

- обґрунтування напрямів удосконалення інституційних механізмів урегулювання державно-конфесійних відносин. Обґрунтовано, що, на відміну від існуючих підходів, удосконалення інституційного середовища в Україні й Казахстані має включати гармонізацію всіх сфер життя соціуму;

- оцінка перспектив розвитку інституцій регулювання державно-конфесійних відносин в Україні та визначення інституційних пріоритетів України. Наша держава розбудовує громадянське суспільство, що ґрунтується не на вертикальних зв'язках (між владою і соціумом), а на *горизонтальних* (між членами соціуму та інституціями, обов'язком і правами яких є організація життєдіяльності для всіх членів суспільства).

Результати дослідження можуть бути впроваджені як на стадії вдосконалення державної стратегії, так і на стадії безпосередньої реалізації програми трансформаційних перетворень та підвищення якості інституційного середовища, зокрема й в Україні. Основний зміст роботи та її результати можуть знайти застосування при розробці та підготовці навчальних програм із міжнародних релігійних відносин і спеціалізованих курсів, що розглядають проблеми свободи, свободи віросповідань та їх зв'язок з релігійною безпекою, а також при підготовці лекційних курсів у рамках таких дисциплін, як «Свобода совісті: правові та релігієзнавчі аспекти», «Соціологія

релігії», «Релігієзнавча експертиза», «Історія та сучасний стан релігій в Україні». В цілому, отримані результати також можуть бути використані в дослідженнях проведених у наукових установах, що займаються вивчення окресленого кола питань. Наукові результати дисертаційного дослідження щодо вдосконалення інституційних механізмів у сфері релігійної площини, державно-конфесійних відносин в Україні; обґрунтування інституційних пріоритетів державного регулювання та забезпечення свободи у періоди загрозливих викликів мають важливе значення для сучасних державних установ.

Ключові слова: релігія, церква, держава, державно-конфесійні відносини, свобода совісті, віросповідання, свобода релігії, релігійна свобода, релігійна безпека, права людини, правологія релігії, релігійні організації, толерантність, пандемія, секуляризація, глобалізація.

ABSTRACT

Nesterova M.I. Institutional factors of freedom of conscience and religion in the example of Kazakhstan and Ukraine. – Qualifying scientific work on manuscript rights.

The Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in the speciality 031 “Religious studies” (03 – Humanities). – Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ministry of Education and Science of Ukraine. – Kyiv, 2023.

The relevance of the problem under study is directly related to contemporary Ukraine, which is characterized by crisis conditions in many spheres of society. We are talking about the economic, political, religious, and cultural aspects of the modern life of the Ukrainian people. There have always been threats to the national security of the Ukrainian state. These include external aggression and border violations, crime, ineffective governance, etc. Today there are specific threats to Ukraine national security, religious security, and the very existence of our state.

The modern world is characterized by two main trends: on the one hand, we can speak of the process of secularization; on the other hand, the process of the

actualization of religiosity, a certain religious confrontation that we observe and trace in the twenty-first century. Today, inter-civilizational contradictions of a fundamental nature are becoming more pronounced due to the ethnic and confessional characteristics of countries and international communities. Factors of the religious life of Ukrainian society in general and of individuals, in particular, should be taken into account in the process of formulating both foreign and domestic policy. The fact is that there are many confessions in Ukraine, and the interests of all their representatives should be taken into account in the formulation of domestic policy.

Moreover, in the twenty-first century, non-traditional religious movements are spreading in Ukraine, among which there is a sufficient number of destructive movements and sects. Taking into account the attitudes and activities of religious groups, more attention should be paid to ensuring institutional factors of freedom of conscience and religion, and by making some comparison with the Republic of Kazakhstan, this will help to better identify and implement recommendations to ensure support for freedom and freedom of religion. In addition to military, social, and environmental security, we believe that the creation and existence of such institutions should also include an institution of religious security.

In recent years, both religious scholars and representatives of other fields of knowledge have begun to address the issues of religious freedom and religious security. In particular, the philosophical, social, political, and cultural aspects of this problem have been actively studied. In addition, the most important aspect of creating an institution of religious security is its legal content. The term "religious security" itself does not have a well-established definition.

The theoretical and methodological basis for the study of the process of formation of religious security as an institution, institutional factors of freedom and religion in Ukraine and Kazakhstan are the works of such well-known Ukrainian researchers as A. Kolodnyi, E. Kharkovshchenko, O. Predko, L. Filipovych (add), representatives of various foreign trends and schools, in particular, E. Wilson, S. Kerry, M. Tadros, S. Uma, and others. The questions of transformations in their

interaction with various institutions have been the subject of research by such well-known Ukrainian scientists as A. Galchynskyi, V. Heets, L. Drotynko, L. Kistersky, A. Konversky, S. Mochernyi, A. Poruchnyk, O. Rogach, A. Rummyantsev, A. Filipenko, etc.

The in-depth studies of these and other scholars have created the basis for the theory and methods of studying the nature of new religious relations, but the problem of their institutional support, further development, and functions in the transformation processes of modern Ukraine and Kazakhstan remains insufficiently studied. In addition, despite the considerable volume and depth of research, there are several unresolved issues related to institutional factors for deepening religious freedom, optimizing its institutional support in connection with transformational changes and the role of the state in these processes, and its functioning in the modern socio-cultural space of Ukraine.

In particular, this problem area requires further analysis in the context of the interaction of global, regional, and national institutional mechanisms.

The importance of these problems, their relevance, and the need to address them determined the choice of the topic of the dissertation, and the logic and structure of the study.

The purpose of the dissertation is to scientifically substantiate the conceptual foundations for the construction and structural transformation of institutional factors of religious freedom in Kazakhstan and Ukraine.

By the stated goal, the thesis defines the following specific tasks

- to determine the content and directions of the genesis of the conceptualization of theoretical approaches to the problem of institutional factors of religious freedom;
- to deepen the disclosure of the methodological foundations and motivational components of institutional factors for the realization of religious freedom;

- to reveal structurally and substantively the transformations and development of the relationship between the state and various confessions in Ukraine and Kazakhstan;

- to identify the mutual influence of institutional factors and the dynamics of changes in the religious life of modern Ukrainian society;

- to reveal the peculiarities of religious life in Kazakhstan and Ukraine;

- to substantiate the directions of improvement of institutional factors of religious freedom in Ukraine;

- to assess the prospects for the development of institutions regulating church-state relations in Ukraine.

The object of research is the processes of realization of freedom of conscience and religion in the context of globalization.

The system of institutional factors of realization of freedom of religion in Kazakhstan and Ukraine is the subject of the study.

The object and subject of the study determined the choice of theoretical and methodological foundations and methods of its conduct. The basis of the research methodology is the theoretical heritage of world and national religious thought. In writing the dissertation, some general scientific and special research methods were used: the method of analysis and synthesis, the historical method, and systematic, logical, and dialectical methods to study the genesis of conceptual approaches to the problem of institutional factors as such comparative analysis. It should be noted that the dialectical method was chosen as a general scientific method, which allowed us to study the foundations of ensuring and realizing freedom of religion in Ukrainian society in dynamics, as well as in organic connection with political, social, and cultural processes. The dialectical method in combination with the comparative method allowed us to identify the contradictions caused by the national specificity of Ukraine, as well as to reveal the meaning and content of constitutional and legal relations.

The main information base of our study is the Constitution of Ukraine, the laws of Ukraine, and international legal documents in the field of religious thought.

Theoretical and methodological developments of domestic and foreign scientists, scientific publications of the author, and materials of international and all-Ukrainian scientific conferences were used as the main and additional sources of information for the preparation of the study.

The scientific novelty of the obtained results lies in the solution of an urgent scientific and applied task, namely in the substantiation of the conceptual bases for the construction and structural transformation of institutional mechanisms of church-state relations, in particular in Ukraine and Kazakhstan, adequate to the new conditions and challenges of the modern period. The new and most significant provisions obtained by the author are highlighted in the following positions:

for the first time:

- The author reveals and proves that, unlike existing studies, conceptually modern institutional mechanisms are the result of the genesis of theoretical approaches, the practical implementation of which has created a contradictory, internally structured system of institutions of different (individual, special, and general) levels. The author considers church-state relations and institutional factors of ensuring freedom of religion as a state of protection of an individual, society, and the state from external and internal threats in the field of religion, and for the realization of constitutional stability and development of the country;

improved:

- Differentiation of the concepts of "institution" and "institutionalization," which are considered as follows: for example, the Orthodox Church in Ukraine is an institution that acts as a unifying factor for a particular community. At the same time, we emphasize the procedural nature of the institution as such;

- the principles of ensuring the realization of religious freedom in Ukraine: the legal principle; the principle of observance of all rights and freedoms of a person and citizen of Ukraine; judicial protection and forensic investigation in the system of religious security.

- understanding the current relationship between the state and various confessions in Ukraine as a "social partnership", i.e. mutually beneficial cooperation

- taking into account the principle of mutual independence, as well as the rules for holding certain religious events; a joint celebration of certain religious events; mutually beneficial cooperation in the field of education, education and science, health care, etc.

- the stability of the sphere of religious life in Ukraine is a certain guarantee of its social security. It is a matter of preserving the constitutional rights of a citizen of Ukraine, the sovereignty and integrity of the territory of the Ukrainian state, and the inviolability of the constitutional system of the country as a whole;

were further developed:

- to substantiate the directions of improvement of institutional mechanisms of regulation of church-state relations in Ukraine. It is substantiated that the improvement of the institutional environment in Ukraine and Kazakhstan, unlike the existing approaches, should include the harmonization of all spheres of society (for example, the establishment of the Council for Relations with Religious Associations under the leadership of the Republic of Kazakhstan is fully consistent with international and foreign practice. The purpose of the Council is to develop proposals and recommendations on the formation and implementation of the main directions of state policy in the field of religious activity and interaction with religious associations, strengthening spiritual harmony in society);

- to assess the prospects for the development of institutions regulating church-state relations in Ukraine and to determine the institutional priorities of Ukraine. Our state is building a civil society based not on vertical relations (between the state and society), but on horizontal relations (between members of society and institutions whose duty and right it is to organize the life of all members of society).

The results of the study can be used both at the stage of improving the state strategy and at the stage of direct implementation of the program of transformations and improvement of the quality of the institutional environment, including in Ukraine. The main content of the work and its results can be used in the development and preparation of curricula on international religious relations and specialized courses, as well as in the preparation of lecture courses in such disciplines as

"Freedom of Conscience: Legal and Religious Studies Aspects", "Sociology of Religion", "Religious Studies Expertise", "History and Current Status of Religions in Ukraine". As a rule, the obtained results can be used also in researches carried out in scientific institutions dealing with the outlined range of problems. The scientific results of the dissertation research on the improvement of institutional mechanisms in the field of church-state relations in Ukraine; and the substantiation of institutional priorities of state regulation are important for modern state institutions.

Key words: religion, church, state, church-state relations, freedom of conscience, religion, freedom of religion, religious freedom, religious security, human rights, jurisprudence of religion, religious organizations, tolerance, pandemic, secularization, globalization.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ Праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

Публікації у наукових фахових виданнях України:

1. Нестерова М. (2019). Свобода совісті та віросповідань в українському та світовому правовому вимірі. *Гілея. Філософські науки, № 147 (8)*, 114-117. ISSN 2076-1554.

2. Нестерова М. (2020). Поняття релігійної свободи: історія та сучасність. Софія. Гуманітарно-релігієзнавчий вісник, *№ 1 (15)*, 21-23. <https://doi.org/10.17721/sophia.2020.15.5>

3. Предко О., Предко Д., Нестерова М. (2021) Формування феномена "безпеки": особливості міфорелігійних контекстів. *Софія. Гуманітарно-релігієзнавчий вісник, № 2(18)*, 36-40. DOI: 10.17721/sophia.2021.18.8

Особистий внесок: дослідження феномен безпеки на різних рівнях його застосування та вказано на особливості «релігійної безпеки», її визначення та прояви у сучасному світі.

4. Нестерова М. (2022). Свобода совісті: сутність і нові контекстуальні смисли. *Софія. Гуманітарно-релігієзнавчий вісник*, № 2 (20), с.45-49. <https://doi.org/10.17721/sophia.2022.20.10>

5. Нестерова, М. (2023). Особливості реалізації свободи релігії в умовах сучасних викликів. *Софія. Гуманітарно-релігієзнавчий вісник*, 1 (21), с.51-54. <https://doi.org/10.17721/sophia.2023.21.13>

Статті в періодичних наукових виданнях, проіндексованих у базах даних Scopus:

6. Konverskyi A., Predko O., Kharkovschenko Ye., Nosenok B., Nesterova M. (2021). Religious Security: The Coronavirus Pandemic and the Identification of New Contexts. *Obnovljeni Život*. № 76(4), 441–456. <https://doi.org/10.31337/oz.76.4.1>

Особистий внесок: обґрунтовано впливи пандемії на усі сфери життя суспільства; визначено основні обмеження на свободу під час COVID -19 та їх вплив на правове поле життя суспільства.

Праці, які додатково відображають наукові результати дослідження та засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

7. Нестерова М. (2018). Актуальні проблеми свободи релігії в країнах Центральної Азії. IV Танчерівські читання (матеріали міжнародної наукової конференції). Софія. Гуманітарно-релігієзнавчий вісник, № 3 (12), 71-72.

8. Nesterova M. (2019, April). Legal support of religious organizations in Ukraine. The Days of Science of the Faculty of Philosophy: International Scientific Conference (матеріали міжнародної наукової конференції). Publishing center “Kyiv University”, 131–132. http://dsphd2019.knu.ua/TDOS_05.04.19.pdf

9. Нестерова М. (2019, жовтень). До питання про дослідження релігійної безпеки в сучасному релігієзнавстві. V Танчерівські читання (матеріали міжнародної наукової конференції). Софія. Гуманітарно-релігієзнавчий вісник, № 2 (14), 86-87. <https://sophia.knu.ua/index.php/sophia/issue/view/5/5>

10. Nesterova M. (2020, April). The mechanism for the implementation of the right to freedom of religion: problems and future. The Days of Science of the Faculty of Philosophy: International Scientific Conference (матеріали міжнародної наукової конференції). Publishing center “Kyiv University”, 149. <http://dsphd2020.knu.ua/DSPHD2020.pdf>

11. Нестерова М. (2020, жовтень). Нормативно-правові аспекти забезпечення релігійної безпеки у період коронавірусної пандемії. VI Танчерівські читання (матеріали міжнародної наукової конференції). Софія. Гуманітарно-релігієзнавчий вісник, № 2 (16), 85-86. <https://sophia.knu.ua/index.php/sophia/issue/view/7/7>

12. Nesterova M. (2021, April). The impact of the coronavirus pandemic on the religious freedoms. The Days of Science of the Faculty of Philosophy: International Scientific Conference (матеріали міжнародної наукової конференції). Publishing center “Kyiv University”, 174–175. https://dsphd2021.knu.ua/DN_2021.pdf